

GVIDO STRAUBE

Agrīnā parlamentārisma izpausmes XVII–XVIII gadsimta Vidzemes luteriskās baznīcas ikdienā

Manifestations of early parliamentarism in the everyday life of the Vidzeme Lutheran Church in the 17th–18th centuries

---

ATSLĒGVĀRDI:

Vidzeme, XVII–XVIII gadsimts, zemnieks, tautas pārstāvniecība, vagars, ķesteris, pērminderis

KEYWORDS:

Vidzeme, 17th–18th century, peasant, popular representation, cubiass (overseers), sacristan, sexton

---

Neapšaubāmi loģiski ir runāt par parlamentārismu un tautas pārstāvniecību dažādās valsts un pašvaldību institūcijās, sākot ar XIX gadsimta beigām, bet jo sevišķi XX gadsimtā, tomēr pirmos šīs tautas līdzdalības iedīgļus varam pamanīt Latvijas teritorijā jau dažus gadsimtus iepriekš. Ar Vidzemes nonākšanu Zviedrijas rokās Zviedrijas–Polijas–Lietuvas kara (1600–1629) rezultātā šis reģions ne tikai kļuva par Zviedrijas sastāvdaļu, bet arī bija spiests pārņemt gan jau tur esošos likumus un noteikumus, gan radīt jaunus, kas bija attiecināmi tieši uz Vidzemi un Igauniju. Tas sekmēja tādas situācijas veidošanos, kad vietējiem pamatiedzīvotājiem, kuru absolūtais vairākums bija zemnieki, turklāt dzimtcilvēka statusā, zviedru valdnieki deva iespējas kā zemnieku pārstāvjiem piedalīties noteiktu jautājumu risināšanā. Līdz ar to šā raksta mērķis ir konstatēt agrīnā parlamentārisma iezīmes un izvērtēt tā būtību un ietekmi uz pamatiedzīvotāju ikdienu un tiesiskās izglītības pieredzi.

Kā jau pauz šā raksta nosaukums, hronoloģiski tiks skatīts XVII un XVIII gadsimts un uzmanības centrā būs Vidzeme, kas sākotnēji bija Zviedrijas valsts Vidzemes province, bet XVIII gadsimta Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) rezultātā to okupēja Pēteris I un tā kļuva par Krievijas impērijas guberņu (līdz 1918).

Tomēr par zināmiem zemniecības pārstāvniecības momentiem var runāt jau agrāk un par šādiem nosacītiem pionieriem būtu jāuzskata vagari vai kubiasi, dažviet saukti

arī par stārstiem. Viņu misijai bija divvirziena raksturs – no vienas puses, viņi pildīja muižnieka vai muižas pārvaldnieka norādījumus par pildāmajiem darbiem, klausu kārtībā organizējot tiem zemniekus, sadalot viņiem veicamos uzdevumus un kontrolējot darba izpildi un rezultātus, bet, no otras puses, viņi bija tie, kuri pārzināja zemnieku noskaņojumu, attieksmi, situāciju, stāvokli un to respektēja. Diemžēl literatūrā šis tēls nereti atspoguļots ar negatīvu nokrāsu, tomēr vēstures avoti neliecina par biežiem konfliktiem starp vagariem un zemniekiem un pēdējo atreibībām. Avoti arī norāda, ka vagara amats nereti tika pārmantots no tēva uz dēlu un bija ģimenei tipisks vairākās paaudzēs. Ja tas patiešām būtu tik negatīvi vērtēts, šādu gadījumu nebūtu un muižai rastos lielas problēmas, kad par vagaru vajadzētu norīkot kādu no muižas zemniekiem, jo neviens negribētu, lai viņu nosodītu kaimiņi un radi, turklāt muižai būtu jāmeklē kandidāti šim amatam no ārpuses. Vagars bija līdzatbildīgs par klausinieku darba rezultātiem un bija ieinteresēts efektīvi organizēt uzdevumu izpildi, turklāt rēķinoties ar to, ka jāstrādā būs arī turpmāk un nav saprātīgi izdzīt strādniekus un viņu zirgus, jo tādējādi ātri rastos situācija, kad daļa klausinieku vairs nespētu efektīvi pildīt uzliktos darbus.

Viena no agrākajām zviedru arklu revīzijām Vidzemē, kas notika 1624. un 1625. gadā, norāda, ka Krimuldas pils muižas Kursišu vakā dzīvoja dzimtzemnieks Tomass Vardens (*Tomas Warden*). Revīzijas protokolā norādīts, ka viņš bija “*stārasts jeb kubiass / Starost oder Cubias*”, un viņš bija brīvs no jebkādām saistībām (klausām, nodevām) pret muižu. Viņam revīzijas protokolā fiksēts viens dēls ar tādu pašu vārdu – Tomass, viņa rīcībā bija vienu arklu liels zemes gabals, kas tajos laikos zemniekam bija maksimums, kā arī viņam piederēja divi zirgi un trīs govīs.¹ Savukārt turpat kaimiņos Gaujas otrā krastā Lācieņas vakas Šlavakes ciemā dzīvoja Siguldas pilsmuižas stārasts Jānis Stārasts (*Jans Starost*), līdzīgi kā amata brālis arī viņš bija brīvs no saistībām pret muižu, viņam bija trīs dēli, piederēja trīs zirgi un trīs govīs, un viņu rīcībā bija vienu arklu liels zemes gabals.²

Otrajā gadījumā Siguldas muižā faktiski amata nosaukums bija kļuvis par konkrētā zemnieka identifikatoru un “Stārasts” kalpoja kā uzvārds vai kā vēl tajā laikā bieži atpazīšanai lietotais māju nosaukums, lai nejauktu ar citiem muižas Jāņiem.

Nereti avotos, jo sevišķi arklu revīzijās, tiek pieminēta tāda savdabīga zemnieku kategorija kā vecie zemnieki (*alten Bauern*)³ vai arī vecākie zemnieki (*Eltesten Pauren*)⁴. No arklu revīziju protokoliem var redzēt, ka arī viņi ieņēma augstāko hierarhijas pakāpi zemnieku sabiedrībā un ar viņiem rēķinājās kā muižnieki, tā arī varas (konkrētāji

1 Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi. Turaidas muzejrezervāts. Rīga, 2019, 100.–101. lpp.

2 Ibid., 136.–137. lpp.

3 Ibid., 80.–81. lpp.

4 Ibid., 136.–137. lpp.

gadījumā zviedru arklu revīzijas komisijas, kurā bija gan kroņa ierēdņi, gan muižnieki) pārstāvji. 1624./1625. gada arklu revīzijā Vidzemē komisijas parasti tieši no šiem vecākajiem ieguva informāciju par attiecīgās muižas teritorijā esošajiem zemniekiem, zemnieku mājām, to apdzīvotību vai bijušo iemītnieku likteņiem.⁵

Vagari, pateicoties savam amatam, baudīja zināmas priekšrocības salīdzinājumā ar saviem kārtas brāļiem, proti, viņiem nebija jāiet klaušās (faktiski viņi bija tie, kuri klausīniekus darbos uzraudzīja), viņiem bija arī atbrīvojums no nodevām. Tajā pašā laikā avoti neliecina, ka vāgariem būtu bagātākas saimniecības nekā pārējiem zemniekiem, kas liek domāt, ka viņu labklājība bija vienā līmenī ar citiem, jāpiebilst, turīgākajiem zemniekiem, tajā pašā laikā nepārspējot vai kā īpaši neizdaloties šajā kategorijā.

Vecākie zemnieki acīmredzot bija vairāk respektējama kāda muižas iedzīvotāju grupa, kas bija labi informēti par situāciju apkārtnē un baudīja gan zināmu pārējo zemnieku cieņu, gan arī muižas vadītāji viņus uzklausīja. Piemēri liecina, ka līdzīgu attieksmi izrādīja arī valsts ierēdņi.

Tādējādi redzam, ka Vidzemes zemnieku sabiedrībā katrā muižā bija daži zemnieki, kuru sociālais stāvoklis bija augstāks nekā pārējiem, tajā pašā laikā viņi bija kā atslēgas figūras zemnieku kopienas komunikācijā ar muižu un valsts ierēdņiem. Iespējams, ka viņus varētu saukt par zemnieku kārtas pārstāvjiem vai pat zemnieku viedokļu lideriem, parlamentāriešiem kontaktos ar citu kārtu pārstāvjiem.

Zviedru-poļu kara (1600–1629) rezultātā Zviedrijas varā nonākusi Vidzeme samērā ātri sāka izjust jaunās varas interesi par iegūtajām teritorijām, kas izpaudās centienos gan tās kontrolēt, gan arī padarīt vairāk līdzīgas centram. Zviedrija centās savas pārvaldīšanas laikā Vidzemē ieviest savus likumus un noteikumus. Kad gadsimtu vēlāk Lielā Ziemeļu kara (1700–1721) rezultātā Rīga un Vidzeme tika okupētas un nonāca Maskavas varā, Krievija XVIII gadsimtā faktiski īpaši nedomāja par iekarotās zemes ātru pielīdzināšanu savai teritorijai un tur joprojām turpināja darboties zviedru iedibinātā tiesiskā kārtība.

Svarīgi arī ņemt vērā, ka XVII gadsimts bija laiks, kad valstu politiskajā sistēmā arvien populārāka kļuva absolūtisma pārvaldes forma, kas sekmēja varas koncentrāciju valdnieku rokās. Starp XVII gadsimta Zviedrijas valdniekiem izteiktākie absolūtisma politikas realizētāji bija divi – Gustavs II Ādolfs (1594–1632) un Kārlis XI (1655–1697). Gustavs II Ādolfs bija tieši tas monarhs, kurš centienos uzlabot jauniegūtās provinces ātrāku iekļaušanos valstī meklēja dažādus risinājumus. Jau 1629. gadā viņš, saprazdams, ka Vidzemes lojalitāte karalim lielā mērā būs atkarīga no jaunajiem pavalstniekiem, centās noskaidrot viņu gatavību pildīt šo misiju. Tāpēc Vidzemē tika īstenota baznīcu vizitācija – vizitācijas komisijas pārstāvji apbraukāja ikvienu draudzi un, tikšanās reizēs

---

5 Vidzemes 1624./1625. gada arklu revīzija. Turaidas, Krimuldas un Siguldas pilsnovadi. Turaidas muzejrezervāts. Rīga, 2019, 64.–65.; 80.–81. lpp. utt.

uzdodot daudzus jautājumus, noskaidroja tai aktuālās lietas. Viens no virsuzdevumiem bija tieši karaļa dotais – uzzināt, cik labi pavalstnieki, respektīvi, lojāli karalim un Zviedrijas trim kroņiem, varētu būt zemnieki, kuri veidoja lielāko jaunās provinces iedzīvotāju daļu. Atbilstoši tā laika un karaļa Gustava izpratnei labs pavalstnieks bija pirmām kārtām labs kristietis. Līdz ar to loģiski, ka tālāk valdnieks uzdeva Vidzemes luteriskajai baznīcai rūpēties par kristietības dziļāku iesakņošanu zemniekos, tādējādi cerot, ka pieaugs viņu kā labu pavalstnieku uzticība karalim. Šo mērķu realizācijai tika noteikti vairāki uzdevumi, starp kuriem īpašu vietu ieņēma divu amatpersonu institūtu vispārēja iedibināšana Vidzemē, caur kurām tad varētu efektīvāk kontrolēt zemniekus, pārzināt viņu noskaņojumu, ietekmēt dievbijību un uzticību kristietībai, līdz ar to arī sekmējot lojalitāti karalim.

1634. gadā gaismā nāca Vidzemei pēc Zviedrijas parauga sastādīts Konsistoriālais un vizitāciju likums (*ordnung*).⁶ Citstarp tas ieviesa prasību veikt regulāras draudžu pārbaudes baznīcu vizitācijās, kuras realizēja speciālas karaļa akceptētas vizitācijas komisijas ar augstiem valsts ierēdņiem un Vidzemes respektablākajiem garīdzniecības un muižniecības pārstāvjiem. Vizitāciju protokoli liecina, ka komisiju darbā piedalījās arī Vidzemes zemniecības pārstāvji, turklāt protokolos konstatējami gadījumi, kad viņi ir gan izjautāti, gan arī devuši skaidrojumus, snieguši informāciju, apstiprinājuši vai nolieguši aizdomas, devuši vērtējumus un liecinājuši par savas draudzes zemnieku noskaņojumu.

Pirmām kārtām šajā ziņā būtu jāmin ķesteri (arī šķesteri). Šā amata pirmsākumi konstatējami jau Vecajā Derībā, kur tiek minēta levītu grupa, kas templī vai sinagogā kalpoja kā palīgi. Vēlāk sastopam diakonus, kuri bez karitatīvajiem pienākumiem rūpējās arī par dievkalpojuma norisi, telpu sagatavošanu un zvanu zvanišanu. Pats vārds rodams vācu valodā (*der Küster*), kas savukārt ienācis no latīņu *custos* (sargs, gans). Tā kā ķestera pienākums bija sakārtot baznīcu un sakristeju pirms un pēc dievkalpojuma, angļu valodā vairāk šā amata veicējus atpazīst kā *sakristian*.

Parasti katrā draudzē šāds cilvēks bija vismaz viens, līdz ar to varam lēst, ka Vidzemes provincē XVII un XVIII gadsimtā bija vismaz 60–70 ķesteru. Pēc Reformācijas viņi luteriskajā baznīcā darbojās vairāk laukos kā draudzes priekšdziedātāji baznīcās, kur nebija ērģeļu. Arī Vidzemē XVII gadsimtā ķestera izvēlē būtiska nozīme bija kandidāta balsij un spējai dziedāt. Gadsimta otrajā pusē, kad aktualizējās zemnieku skolu jautājums un nebija lasītprotošu skolotāju, radās ideja ķesteriem uzticēt arī zemnieku skolu skolotāju pienākumus, tomēr tā cieta neveiksmi, jo ķesteri, kas nāca no pamatiedzīvotāju vidus, paši nebija gājuši skolās un nemācēja lasīt, līdz ar to nevarēja iemācīt citiem. Savukārt panākt, ka par ķesteriem lauku draudzēs nāktu strādāt tā dēvētie mazvācieši,

---

⁶ Westrein-Doll, August. Die schwedische Zeit in Estland und Livland. In: *Baltische Kirchengeschichte*. Hrsg. Reinhard von Wittram-Gottingen, 1956, S. 90.

respektīvi, vācu tautības vienkāršie iedzīvotāji, arī nesniedza vēlamos rezultātus. Lai izvairītos no neizglītotiem ķesteriem un viņi turpmāk būtu labāk sagatavoti savu pienākumu pildīšanai, kā arī varētu daudz brīvāk un profesionālāk aizvietot mācītājus, 1832. gada 28. decembrī Krievijas imperatora Nikolaja parakstītajā jaunā Baznīcas likuma 259. paragrāfā tika noteikts:

“Ķestera amatā draudzes mācītājs kopā ar baznīcas valdi pieņem lasīt, rakstīt un korāļu dziedāšanā zinošus ļaudis, kuri ieguvuši galvojumu par savu uzticību.”⁷

Vidzemes zemnieku sabiedrībā blakus stārstiem jeb vagariem uz hierarhijas augstāka pakāpiena atradās arī ķesteri. Jāuzsver, ka ķesteris saņēma stingru un definētu atalgojumu, kas varēja būt gan naudā, gan naturālījās, kā arī atbrīvojumos no noteiktajiem nodokļiem un klaušām muižas labā. Parasti ķesterim tika piešķirta ¼ arkla zemes (saukta par ķestera zemi (*Küsterland*), apmēram 10 ha), kuru viņš pats apstrādāja un no kuras ieguva nepieciešamos lauksaimniecības produktus. Visbiežāk tajā tika audzēta labība – mieži, auzas, retāk kvieši. Viņam no draudzes ieņēmumiem tika izmaksāta arī neliela alga naudā – parasti 2–4 dālderī gadā. Tāpat ķesteris ieguva privilēģiju nāves gadījumā saņemt pilnu baznīcas pakalpojumu klāstu par brīvu, respektīvi, baznīcas zvanus, kas tad tiktu skandēti viņa nomiršanas brīdī, dvēselei pametot grēcīgo miesu, izvadīšanas brīdī no baznīcas bērū dienā un laižot zārku ar viņa mirstīgajām atliekām kapā, kā arī dziedāšanu kapsētā, ko nodrošinātu draudzes koris, kuru XVIII gadsimtā draudzes skolotāja vadībā parasti veidoja šo skolu skolēni ar labākajām balsīm. Interesanti, ka laika gaitā – XVII un XVIII gadsimtā – šā amata pildīšana bieži kļuva par konkrētai ģimenei piederīgu un no tēva to mantoja dēls un tālāk atkal viņa dēls. Līdz ar to šādi uzvārdu došanā XIX gadsimtā daudzviet zemnieki ieguva uzvārdu Ķesteris, un tādi sastopami Latvijā joprojām, līdzīgi kā tas ir ar stārstiem.

Ķestera pienākumos bija gan palīdzības sniegšana draudzes ganam dievkalpojuma laikā, gan baznīcas sakārtošana dievkalpojumam un pēc tā. Ķesterim bija arī tiesības ārkārtas gadījumos, kad mācītājs bija izbraucis no draudzes, slims vai aizņemts ar citiem pienākumiem, aizvietot mācītāju kristībās, grēku atlaidē mirušajiem, kā arī citās rituālās darbībās. Par spīti speciālas izglītības un pat vairākumā gadījumu jebkādas, tai skaitā pamatizglītības trūkumam, ķesteri parasti samērā ātri apguva nepieciešamos tekstus, no mācītāja iemācoties tos attiecīgo pasākumu laikā no galvas. Līdz ar to viņi samērā veiksmīgi varēja aizvietot draudzes ganu ikdienas dzīvē gan kristot jaundzimušos, gan pieņemot pēdējo grēksūdzi un atvieglot mirēja aiziešanu no šīs pasaules.

Tomēr šā raksta kontekstā ķestera svarīgākā loma kā medijam starp draudzes zemniekiem un draudzes mācītāju bija viņa kā zemnieku kārtas pārstāvja informētība

---

⁷ Latvijas Nacionālais arhīvs, Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk LVVA), 233. f. (Vidzemes ev. luteriskās baznīcas konsistorija), 4. apr., 44. l., 60. lpp.

par zemnieku ikdienas problēmām un tajā pašā laikā viņam dotā iespēja bieži atrasties starp garīdzniecības un arī muižniecības pārstāvjiem dažādos baznīcas pasākumos. Ķesteri piedalījās draudžu sapulcēs jeb konventos, kuros bez draudzes mācītāja klāt bija arī draudzes teritorijā dzīvojošie muižnieki vai muižu nomnieki, no kuriem viens vai dažkārt divi bija arī tā dēvētie patronāta tiesību turētāji. Ja muiža, uz kuras zemes atradās baznīca, bija kroņa, tad patrons bija valsts galva, respektīvi, XIX gadsimtā – Zviedrijas karalis, bet kopš 1710. gada – Krievijas cars. Parasti gan viņu pārstāvēja muižas nomnieks. Līdz ar to otrajā gadījumā patrons varēja būt kāds no muižniekiem. Šajās sanāksšanās lielākoties tika lemti jautājumi par baznīcas, pastorāta, draudzes skolas, ķesterāta un/vai kapu būvniecību, iekārtošanu, remontu u. tml., pieņemti darbā vai atbrīvoti no pienākumiem ķesteri, draudzes skolotāji, ērģelnieki vai zvaniķi. Tāpat mācītāja nomainīšanas gadījumā ķesteris piedalījās kandidātu apspriešanā un balsošanā, tādējādi uz daudziem gadiem ietekmējot draudzes garīgo aprūpi, zemnieku simpātijas pret baznīcu un aktīvu dievkalpojumu apmeklētību vai arī pretēji – zemnieku vienaldzību vai pat ignoranci pret baznīcu un kristietību. Ķesteris piedalījās arī dažādu ar finansēm saistītu jautājumu lemlšanā, piemēram, par ērģeļu vai pulksteņa baznīcas tornī iegādi un uzstādīšanu, jauna zvana pasūtīšanu.

Zināmā mērā augstāks līmenis ķestera kā zemniecības pārstāvja darbībā bija līdzdalība baznīcas vizitāciju laikā, kad draudzē ieradās vizitācijas komisija, ko veidoja augstākās un ievērojamākās Vidzemes luteriskās baznīcas personas (varēja būt arī ģenerālsuperintendents, parasti bija viens vai pat vairāki prāvesti, kā arī respektējamas laicīgās muižniecības personas, kuras Vidzemes konsistorijā ieņēma priekšsēdētāja vai piesēdētāju amatu). Vairākumā gadījumu gan ķesteri šādā sabiedrībā nejutās pārāk komfortabli un labprāt neiejaucās diskusijās, tomēr nereti bija gadījumi, kad viņi tika nosacīti piespiedu kārtā iesaistīti – kāds no vizitācijas komisijas locekļiem uzdeva jautājumus un pieprasīja skaidrojumus, kuros kompetenti varēja būt tieši ķesteri. Viņi vislabāk zināja, vai draudzē bijuši gadījumi, kad zemnieki apmeklējuši zīlniekus un dziedniekus, kad un kur notikusi ziedošana gariem, kāpēc zemnieki mazā skaitā ierodas uz dievkalpojumiem un vai ir gadījumi, kad zemnieki mirušos apglabā ārpus iesvētītām kapsētām. Ķesteri arī zināja, vai zemnieki pilda norādījumu, ka viņu kāzas nedrīkst ilgt vairāk par divām diennaktīm.

Iespējams, ka ķestera statuss – viņš kā amatpersona saņēma algu no baznīcas – varēja arī traucēt pilnīgai uzticībai, jo tika turēts aizdomās par lielāku pakļāvību draudzes mācītājam un draudzes priekšniekiem, muižniekiem vai muižu pārvaldniekiem. Tomēr par ķesteri nekur nav saglabājušies kritiski viedokļi, tai skaitā folklorā, kas varētu liecināt par viņa negatīvo tēlu zemnieku sabiedrībā.

Bez ķestera katrā lauku draudzē bija vairāki pērminderi, kuri atšķirībā no pirmā par savu pienākumu pildīšanu algu nesaņēma. Amata nosaukums ir atvasināts no vācu *Vormünder*, respektīvi, aizbildnis. Ziņas par pirmajiem draudzes locekļu aizbildņiem atrodamas jau Ordeņa valstī – XV gadsimta beigās un XVI gadsimta sākumā, bet kā

tieši pamatiedzīvotājiem tipisks statuss tas noformējās XVII gadsimtā zviedru valdīšanas laikos Vidzemē.⁸ Zviedrijas karaļa Gustava II Ādolfa laikā ieviestie vizitāciju likumi prasīja obligātu pērminderu iecelšanu no saimnieku vidus.

Pērmindera pienākumos ietilpa baznīcas lādes atslēgas glabāšana, līdz ar to viņam bija iespēja kontrolēt baznīcas finansiālo stāvokli, jo bez pērmindera klātbūtnes lādi nedrīkstēja atvērt un tajā naudu ielikt vai to izņemt. Parasti šīm lādēm bija vēl viena atslēga, kas glabājās pie baznīcas priekšnieka, kurš baudīja patronāta tiesības (*jus patronatus*).

Tāpat pērminderiem bija jāuzrauga, kā draudzes locekļi ievēro svētdienas mieru un apmeklē dievkalpojumus. Baznīcu vizitācijās tas vienmēr bija viens no obligātajiem jautājumiem, jo ļāva konstatēt draudzes locekļu dievbijību, disciplinētību, kā arī secināt, kāda ir draudzes gana popularitāte draudzē, respektīvi, vai viņš un viņa sprediķi, tāpat arī uzvedība bija simpātiski zemniekiem. Līdz ar to pērminderiem bija jāfiksē, vai no visām zemnieku mājām ir ieradušies pārstāvji. Var rasties maldīgs priekšstats, ka visiem draudzes locekļiem dievkalpojums bija jāapmeklē vienmēr, tomēr patiesībā obligāta bija vismaz viena pārstāvja klātbūtne. Bija normāli, ka uz dievkalpojumu nedevās vecākie ģimenes locekļi, kā arī mazākie bērni, tāpat slimie un tā dēvētās nedēļnieces – sievietes pēc dzemdībām kādu laiku atturējās no baznīcas apmeklējuma.

Interesanti, ka Vidzemes baznīcu revīziju protokoli absolūtajā vairākumā rāda: pērminderi vienmēr esot fiksējuši, ka dievkalpojumā nav trūkstošo, respektīvi, ir pārstāvētas visas mājas, tāpēc nevienam nepienākas sods. Pašlaik šādu situāciju ir grūti izprast. Vai nu tā bija zemnieku solidaritāte un pērminderi nenodeva savas kārtas pārstāvjus, vai noteicošs bija kāds cits apsvērumš, varam tikai minēt.

Pērminderi arī palīdzēja mācītājam dievkalpojuma laikā, un viņam bija pienākums paklausīt baznīcas priekšniekam. Pērminderiem kopā ar draudzes ķesteri baznīcā bija ierādītas īpašas vietas, kas sociālajā hierarhijā ļāva viņiem justies kā uz augstāka pakāpiena.

Atšķirībā no ķestera, kurš lauku draudzēs bija tikai viens, pērminderi bija vairāki atkarībā no draudzes lieluma. Viņu skaits bieži bija saistīts ar draudzes teritorijā esošo muižu skaitu – pērminderim bija jāpazīst savi cilvēki, pār kuriem viņi bija aizbildņi un kontrolētāji. Dažā draudzē bija 5–6 pērminderi. Līdzīgi kā ar iepriekš pieminētajiem zemniekiem pieejamiem amatiem, arī pērmindera amatu bieži mantoja dēls un vēlāk mazdēls, un tas kļuva par kādai konkrētai ģimenei pierastu. Tomēr uzvārdos šis apzīmējums neevolucionēja kā citi amati. Formāli tomēr pērminderu iecelšana notika ar draudzes priekšnieka un draudzes mācītāja akceptu, un šo izvēli apstiprināja vai nu vizitācijas komisija, vai arī baznīcas virspriekšnieks. Pērminderi nāca no saimniekiem,

---

8 Latviešu konversācijas vārdnīca (turpmāk LKV), 125. burtnīca. Rīga, 1937–1938, 31675. sleja.

turklāt bija atsevišķas kategorijas, kuras nevarēja iegūt šo amatu, proti, stārsti, šķilteri, deģi un rijnieki. XVIII gadsimta otrajā pusē pērminderu iecelšanu formalizēja un tā notika baznīcas konventā, tomēr tradīcija mantot šo amatu daudzviet saglabājās arī vēlāk.

Līdzīgi ķesteriem arī pērminderiem tika piešķirta privilēģija tikt apglabātiem ar brīvu apzvanīšanu un apdziedāšanu, kā arī viņiem tika ierādīta labāka kapa vieta tuvāk pie ieejas, tomēr dabiski respektējot citas sociālajā hierarhijā augstāk esošas personas – draudzes mācītājus, ērgelniekus, ķesterus, kā arī skolotājus, ja viņiem jau nebija savas ģimeņu kapa vietas. Jāņem vērā, ka līdz 1676. gadam muižnieki parasti savus mirušos glabāja vai nu pašā baznīcā, vai ģimenes kapličās.

Lai arī pērminderiem netika maksāta alga, viņi bija atbrīvoti no ārkārtējām šķūtīm un strādnieku došanas celtniecības darbos.

Arī pērminderi jau kopš XVII gadsimta piedalījās dažādās draudzes sanāksmēs un vizitācijās, kurās viņi nereti tika izjautāti. Līdz ar to varam apgalvot, ka tieši vizitāciju dokumentos visagrāk varam konstatēt konkrētu zemnieku viedokļu izpausmes, kuras ir fiksētas protokolos. Līdz ar to jau “Latviešu konversācijas vārdnīcā” pie šķirkļa “pērminderi” atrodama norāde, ka “pērminderi bija reizē mācītāju un baznīcas priekšnieku palīgi baznīcas saimniecībā, disciplīnā un dvēseļu kopšanā, kā arī zemnieku uzticības personas un domu izteicēji”⁹ (autora pasvītrojums).

Piemēram, 1766. gada vizitācijā Valmieras draudzē uz komisijas jautājumu par to, vai kaut kur draudzē kādi nestudējuši vietējie (zemnieki) kaut kur noturot sanāksmes, draudzes mācītājs Hilde atbildēja, ka tas notiekot, un jau Kauguru muižas pērminderis Zeibods (*Seibod*) esot devis šādu atbildi:

*“Ļaudis no pagasta un no viņa paša sanākot pie Kauguru muižas stārasta Gaides Bērtuļa kopā, bet, ko viņi tur darot, to viņš nezina. Diakona Barlaļa kalps Pēteris esot tur starp viņiem vecākais. Tie, kas tur pulcējoties kopā, pagājušajā pavasarī esot uzcēlušī savām sanāksšanām savu māju.”*¹⁰

Tālāk liecību sniedza arī Kokmuižas pērminderis Mazsilciems (*Maszilzeem*):

*“Kokmuižā pie zemnieka Brēmeļa arī esot līdzīga saiešana, ko tā darot, viņš nezina.”*¹¹

XVIII gadsimtā Vidzemē par zināmu zemniecības uzticības personu un domu izteicēju kļuva hernhūtiešu brāļu draudzes, kas darbību te sāka 1729. gada vasaras beigās un piedzīvoja divus uzplaukumus, kurus paši hernhūtieši sauca par ziedu laikiem,

9 LKV, 125. burtnīca. Rīga, 1937–1938, 31676. sleja.

10 LVVA, 234. f., 1. apr., 22. l., 451. lpp.

11 Ibid.

proti, pirmie ziedu laiki bija XVIII gadsimtā – 1738.–1742. gadā, kad kustībā bija iesaistījušies vismaz 3000 zemnieku,¹² un otrie ziedu laiki, kas tika sasniegti XIX gadsimta 20.–30. gados, kad kustībā darbojās nepilni 30 000 zemnieku.¹³

Jau pati brāļu draudzes darbības sistēma, daloties ļoti daudzās vienībās, kas tika sauktas par koriem, sekmēja pārstāvniecības pieredzes uzkrāšanos un praksi, vienlaikus sekmējot vidzemniekos līderu iemaņas. Atsevišķos koros tika pulcināti mazākie bērni, tālāk kopas atsevišķi veidoja jaunietes un jaunieši, savas – sievas un vīri un savas – atraitnes un atraitņi. Katra kora priekšgalā atradās atbildīgās personas, kuru uzdevums bija vadīt šīs kopas, organizēt to sanākšanas ar attiecīgu programmu, kur savu vietu ieņēma reliģiskā dzīve, lūgšanas, Bībeles tekstu studijas, garīgo dziesmu dziedāšana, savu garīgo pārdzīvojumu atklāsmes, kā arī sava vieta tika ierādīta izglītības un audzinošām sarunām.

Šajā kontekstā interesantus datus uzrāda 1743. gada Vidzemes brāļu draudzes izmeklēšanas komisija, kas tika izveidota atbilstoši Krievijas imperatores Elizabetes pavēlei, ar kuru viņa jau 1742. gadā lika slēgt brāļu draudzes, aizliedzot to darbību Krievijas robežās. Tomēr Vidzemes vietējā vara un jo īpaši Vidzemes luteriskās baznīcas Konsistorija uzreiz nepakļāvās šai pavēlei un nolēma pati vispirms noskaidrot, kas ir šī Hernhūtes brāļu draudze, ko tā dara pēc protokola un kādi ir tās darbības rezultāti, tāpēc tika izveidota komisija, kuras protokolos tika fiksēts liels apjoms informācijas par kustību, tās piekritējiem un darbības izpausmēm. Izrādās, ka starp brāļu draudzes piekritējiem faktiski bijuši iesaistīto draudžu pērminderi, kuri turklāt ieņēmuši arī brāļu draudzē vadošus amatus.¹⁴

Zīmīgi, ka tieši Vidzemē XVIII un XIX gadsimtā tika piedzīvotas vairākas zemnieku sacelšanās, starp kurām skaļākās bija Galvas naudas nemieri 1784. gadā un Kauguru nemieri 1802. gadā, kuri kļuva par notikumiem, kas sekmēja 1804. gada Vidzemes zemnieku likumu nākšanu klajā un zināmā mērā arī pasteidzināja zemnieku brīvlatīšanu Kurzemē (1817) un Vidzemē (1818), kā arī Igaunijā (1816).

Savukārt XIX gadsimtā zemnieku pārstāvniecība dažādos līmeņos ieguva jaunus augstumus – viņus varēja ieraudzīt pagasta tiesās un citās struktūrās, jaunlatvieši sekmēja skolotāju apvienību noformēšanos, un Kronvaldu Ata vadībā notika pirmā skolotāju konference Siguldā, tādējādi sekmējot pakāpenisku pamatizglītības nonākšanu pašu latviešu rokās.

Tādējādi redzam, ka jau dažus gadsimtus iepriekš – XVII un XVIII gadsimtā – vēl pirms parlamentārismā sistēmas izveides neatkarīgās Latvijas teritorijā, tās

---

12 Straube, G. Latviešu brāļu draudzes diārijs. Rīga, 2000, 239.–287. lpp.

13 Ibid., 189. lpp.

14 LVVA, 237. f., 1. apr., 257.–260. lpp.; skat. arī: Straube, G. Latviešu brāļu draudzes diārijs. Rīga, 2000, 86. lpp.

pamatiedzīvotājiem pakāpeniski pavērās iespējas iegūt savas kārtas uzticības personas dažādos ikdienas dzīves līmeņos – muižu sistēmā un baznīcās, kas iespēju robežās varēja reprezentēt zemnieku domas, viedokļus un vēlmes, kā arī viņus aizstāvēt.

KOPSAVILKUMS

Viena no tipiskākajām parlamentārisma izpausmēm – tautas pārstāvniecība – ir raksturīga XX gadsimta sabiedrībai, tomēr tās iedīgli vērojami arī agrākās formācijās, turklāt tādās, kuru raksturojoša pazīme bija absolūtisms. Kā zināms, šī valsts pārvaldes forma Baltijā bija pazīstama kopš XVII gadsimta, un tās spilgtākie pārstāvji bija Zviedrijas karaļi Gustavs II Ādolfs un Kārlis XI. XVIII gadsimtā šo stafeti pārņēma Krievijas imperators Pēteris I un jo īpaši spilgti Katrīna II Lielā. Zināma tautas pārstāvniecība bija nepieciešama varai jau viduslaikos, kad zemnieku masas pārraudzīšanai, kontrolei un organizēšanai dažādiem darbiem tika izvirzīti stārsti, vecākie un vagari. Viņu uzdevums bija nodrošināt attiecīgās administratīvi ekonomiskās vienības (muižas) funkcionēšanu, vienlaikus sekmējot tās ilglaicību un efektivitāti. Respektīvi, neviens saprātīgs vagars nebija ieinteresēts nevajadzīgā savu kārtas brāļu zemnieku ekspluatācijā, neraugoties uz viņa iespējām, jo tas varēja jau tuvā nākotnē pašam radīt problēmas noteikto uzdevumu izpildē. Turklāt bija jārēķinās, ka vagars ir viens, kamēr viņa nosacītā pakļautībā esošo zemnieku skaits ir pietiekami liels, līdz ar to nerēķināšanās ar šo faktu varētu būt bīstama pašam pārraudzītājam.

XVII gadsimta gaitā Zviedrijas valdība Vidzemē caur luterisko baznīcu ieviesa vēl divus amatus, kuros tika iecelti vietējie iedzīvotāji un pērminderi. Viņu primārais uzdevums bija atbalsta nodrošināšana draudzes mācītājiem, bet viņiem tika uzticēti arī citi pienākumi. Piemēram, ķesteris varēja aizvietot mācītāju viņa slimības vai prombūtnes laikā un gan kristīt, gan apglabāt draudzes locekļus, kā arī noturēt dievkalpojumu. Savukārt pērminderi bija atbildīgi par dievkalpojumu apmeklētību. Šo abu amatu pārstāvji regulāri piedalījās dažādās draudzes sanāksmēs, kā arī draudzes revīzijās, kurās pārstāvēja gan zemniekus, gan aizstāvēja viņu viedokli, gan arī liecināja par dažādām draudzei aktuālām lietām. Interesanti, ka ķesteri un pērminderi bija tie, kas Vidzemē piedalījās arī jaunu draudzes mācītāju ievēlēšanā, tādējādi ietekmējot draudzes dzīvi uz ilgāku laiku.

Līdz ar to varam skaidri redzēt, ka, neraugoties uz absolūtisma dominanci XVII, XVIII un vēl XIX gadsimtā, zemniekiem bija savi pārstāvniecības delegāti kā draudzes līmenī, tā arī muižā.